

Орлянський Володимир Семенович

Опозиційні партії в умовах воєнного стану

УДК 329.052 «364»

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-2.14>

Орлянський Володимир Семенович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри «Політологія
та загальноправові дисципліни»
Національного університету
«Запорізька політехніка»
вул. Університетська, 64,
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0001-6356-2252

Стаття присвячена дослідженню ролі опозиційних партій та їх діяльності в умовах воєнного стану. Автор аналізує функції опозиції, серед яких контроль за діяльністю влади, формування альтернативних рішень та представництво інтересів громадян. Особливу увагу приділено тому, як воєнний стан змінює політичне середовище, ускладнюючи діяльність опозиційних сил через необхідність забезпечення національної безпеки та стабільності в країні. Одним із основних аспектів є вплив централізації влади та обмеження політичної конкуренції, що можуть негативно позначатися на ефективності роботи опозиції. Однак у статті підкреслюється важливість збереження демократичних механізмів контролю та критики в умовах кризових ситуацій, зокрема через забезпечення можливості альтернативного висвітлення політичної ситуації та проведення конструктивного діалогу між владою і опозицією. У контексті воєнного стану опозиція не лише виступає як орган, що здійснює критику влади, але й має можливість підтримувати оборонні заходи, що відповідають національним інтересам країни. Автор також наголошує на необхідності збереження політичної альтернативи навіть у складних умовах, що допомагає зберегти легітимність державної політики та забезпечити реалізацію основних прав і свобод громадян. Перебування країни в умовах війни є серйозним викликом не тільки для суспільства, але й для політичної системи. Для демократичної політичної системи подібні умови не повинні зупиняти чи навіть заморожувати існуючих демократичних відносин. Мобілізація сил для оборони країни включає широкий діапазон ресурсів, і не тільки і не стільки матеріальних ресурсів. Для постреволюційного суспільства велике значення мають духовні аспекти нації. Будь-яка політична опозиція є не лише елементом політичної системи, а й через свою соціальну базу - частиною суспільства. Завданням правлячої на той час політичної сили повинне бути знайти способи, механізми, умови, ідеї, які б дозволили єднати всі елементи нації для захисту від агресії. Стаття підкреслює, що роль опозиції у демократичному процесі залишається актуальною і необхідною навіть у часи кризи та війни, оскільки вона дозволяє забезпечити баланс між стабільністю влади та свободою політичної діяльності, що є важливим для нормального функціонування держави.

Ключові слова: опозиційні партії, політична конкуренція, воєнний стан, демократичний контроль, влада та опозиція.

Вступ. Опозиційні партії в умовах воєнного стану відіграють особливу роль у політичному житті держави, оскільки їхня діяльність підпадає під значні обмеження, а можливості для реалізації традиційних функцій можуть бути суттєво звужені. Водночас вони залишаються провідним елементом демократичного процесу, оскільки забезпечують плюралізм думок, контроль над владою та сприяють збереженню політичного балансу навіть у кризових умовах. Воєнний стан накладає суттєві обмеження на діяльність політичних партій, включаючи опозиційні. У більшості країн, що перебувають у стані війни чи збройного конфлікту, запроваджуються особливі правові режими, які можуть передбачати заборону окремих політичних об'єднань, обмеження на проведення масових заходів, регулювання доступу до інформації та посилений контроль за висловлюваннями, які можуть бути розцінені як загроза національній безпеці. Однак такі заходи повинні мати тимчасовий характер і не суперечити базовим демократичним принципам.

Опозиційні партії, з одного боку, можуть стати учасниками процесу мобілізації суспільства на підтримку оборонних заходів, а з іншого – відігравати роль критиків владної політики, що є необхідним для запобігання узурпації влади та зловживань.

У демократичних суспільствах навіть у період воєнного стану має зберігатися певний рівень політичної конкуренції, адже виключно монопольне становище правлячої партії може призвести до концентрації влади, що згодом ускладнить повернення до нормального демократичного режиму.

Історичний досвід свідчить, що роль опозиції у воєнний час значною мірою визначається рівнем політичної культури, традиціями парламентаризму та загальною стабільністю державних інституцій. Наприклад, у країнах із розвиненою демократичною системою опозиційні сили можуть підтримувати уряд у його військових ініціативах, зберігаючи при цьому право на критику окремих аспектів політики. Водночас у країнах із гібридними або авторитарними режимами опозиція часто стикається з репресіями та фактичною неможливістю вести політичну діяльність.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Є необхідність чіткої регламентації правового статусу опозиції в умовах воєнного стану та визначення механізмів ефективного контролю за владою, зокрема в контексті обмежень політичної конкуренції. Також потребує вдосконалення правова база для взаємодії парламентської і позапарламентської опозиції в кризових ситуаціях.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей діяльності опозиційних партій в умовах воєнного стану, визначення їхньої ролі у політичному процесі, а також оцінка впливу правових обмежень, інформаційної політики та суспільних настроїв на їхню функціональність. Дослідження спрямоване на виявлення балансів між підтримкою державної єдності, критикою влади та збереженням демократичних інститутів у кризових умовах.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, контент-аналіз, порівняння, узагальнення та інші методи наукового пізнання.

Результати. Аристотель, один із найвидатніших давньогрецьких філософів, у своїй праці «Політика» звернув увагу на роль влади та опозиції у демократичному устрої суспільства. Він розглядав владу як головний елемент політичного устрою, а опозицію як природний відгук на недоліки чи несправедливості, які можуть виникнути в суспільстві. У «Політиці» Аристотель досліджує різні форми правління, у тому числі демократію. Він розумів демократію як форму влади, в якій влада перебуває у руках народу [17; 18; 19]. Однак він також відзначав, що демократія може стати владою меншості, якщо більшість народу не буде відповідально використовувати свою владу. У демократичному суспільстві, влада і опозиція взаємодіють і співпрацюють. Влада представляє владну частину суспільства, що приймає рішення та здійснює управління, тоді як опозиція виступає як контрольний механізм, що відстоює інтереси меншості та нагадує про необхідність дотримання принципів справедливості.

Це особливо актуально в сьогоденних умовах, коли Україна веде боротьбу за свою незалежність і територіальну цілісність. Воєнний стан вимагає консолідації суспільства та ефективного управління, проте збереження демократичних механізмів, зокрема діяльності опозиції, є необхідним для підтримки політичної стабільності, довіри громадян до влади та запобігання узурпації. Взаємодія влади та опозиції в цей період має ґрунтуватися на балансі між безпековими потребами та принципами демократичного розвитку, що є критично важливим для майбутнього країни.

Платон, у своїй роботі «Держава», висловлює глибокі роздуми про природу влади та опозиції, хоча його ідеали політичної системи значно відрізнялися від сучасних уявлень про демократію. Однак деякі з його концепцій важливі для розуміння функціонування політичних інститутів у будь-якій формі правління [1; 20].

Однак у цій ідеальній державі також є місце для опозиції. Платон визнає, що ідеальне правління може бути піддане дегенерації, і тому він дозволяє можливість існування опозиційних груп, особливо серед стражів-воїнів, які, за умови, що вони дотри-

муються правил держави, можуть відстоювати свої погляди та інтереси. У «Державі» Платона можна вбачати відображення ідеалів, які не завжди відповідають сучасним уявленням про демократію, але його дослідження сутності влади та ролі опозиції має провідне значення для розуміння політичного ландшафту та взаємовідносин в суспільстві.

Н. Макіавеллі ставить опозицію як непокірний фактор, який може стати перешкодою на шляху досягнення та утримання влади. Він наголошує на необхідності стратегічного контролю над опозицією, або ж її повній ліквідації, для забезпечення стабільності влади [7; 8].

З одного боку, необхідність збереження політичної стабільності та забезпечення обороноздатності країни вимагає обмеження діяльності сил, які можуть загрожувати національній безпеці. З іншого боку, повна ліквідація опозиції суперечить демократичним принципам, які є фундаментом української державності. Натомість відбувається трансформація опозиційної діяльності – відповідальні опозиційні сили підтримують національні інтереси, тоді як деструктивні елементи можуть підпадати під законодавчі обмеження. Це демонструє складний баланс між необхідністю збереження демократичних інститутів та викликами, які несе війна.

Монтеск'є переконаний, що ця система розділу влади допомагає уникнути тиранічного правління та забезпечити баланс і контроль між різними гілками влади. Він вважає, що справжня свобода та справедливість можливі лише тоді, коли існує система, яка обмежує владу та гарантує рівновагу між різними політичними силами [9].

І в умовах воєнного стану принципи розподілу влади, сформульовані Монтеск'є, залишаються критичними для збереження демократії. Посилення виконавчої влади, необхідне для ефективного управління під час війни, повинно супроводжуватися механізмами контролю, щоб уникнути концентрації влади в одних руках і ризику авторитаризму. Баланс між різними гілками влади, навіть у кризових умовах, гарантує стабільність держави та запобігає узурпації, що є запорукою збереження демократичних цінностей і верховенства права в Україні.

Оцінка демократичної зрілості будь-якої політичної системи відбувається через аналіз правових і фактичних умов, що сприяють мирному співіснуванню державної влади та опозиції. Уряд та опозиція розглядаються не як ворогуючі табори, а як складові публічної влади. Обидва мають свої повноваження, пропорційні волевиявленню народу: більшість реалізує стратегію суспільного розвитку, тоді як меншість здійснює контроль за дотриманням прав і свобод. Контроль над владою, за визначенням, є формою влади. Це важливий аспект, як стверджує Д. Валадес: «Контроль над владою – це вираження самої влади» [21, с. 29].

Необхідно враховувати, що залежно від зміни легітимності та ефективності кожної зі сторін, змінюються й їх повноваження. Таким чином, ті, хто раніше були більшістю, можуть перетворитися на опозицію, а меншість – на державну владу. «Це передбачає дотримання певних правил ефективної взаємодії між ними. Зокрема, необхідно зберігати терпимість до тих, хто набув широкі повноваження, та бути обережними щодо тих, хто їх втратив. У період демократичної трансформації української держави, ефективна взаємодія між державною владою та опозицією є ключовим показником розвитку і становлення країни. Принципи цієї взаємодії в сучасній конституційній державі є важливою складовою. Вивчення цих принципів дозволить визначити найбільш прийнятну модель взаємодії між державною владою та опозицією в сучасній Україні» [2].

У науковій літературі зазначено загальний перелік основних принципів взаємодії між владою та опозицією. Зокрема, за думкою Н. Піскарьової, до «основних принципів правового нормування статусу опозиції слід віднести принцип контролю, критики та альтернативи, принцип кооперації, а також визнання права опозиції на представництво для захисту інтересів своїх виборців» [10, с. 14].

В умовах воєнного стану зазначені принципи взаємодії між владою та опозицією зазнають певних трансформацій, обумовлених необхідністю забезпечення національної безпеки, стабільності управління та суспільної консолідації. Посилюється роль виконавчої влади, що зумовлює тимчасове обмеження діяльності опозиційних сил, особливо в частині критики стратегічних рішень, які стосуються обороноздатності держави. Водночас, принципи контролю, критики та альтернативи, кооперації та представництва залишаються актуальними навіть у кризових умовах. Вони можуть реалізовуватися у форматі конструктивного діалогу, участі опозиції в розробці рішень, спрямованих на зміцнення держави, а також через забезпечення відкритості влади в межах, дозволених безпековими вимогами.

У період воєнного стану взаємодія між владою та опозицією має ґрунтуватися на балансі між необхідністю оперативного ухвалення рішень і демократичними принципами політичного процесу. Це сприяє підтримці суспільної довіри до державних інститутів, забезпеченню політичної стабільності та збереженню засадничих принципів конституційного ладу, що є важливим для подальшої демократичної трансформації України після завершення воєнного стану.

Протягом років незалежності України опозиція стала невід'ємною частиною політичного життя країни. Практично всі головні політичні сили за цей період часу мали досвід як перебування при владі, так і у ролі опозиції [3].

З початку існування Верховної Ради України в країні вже існував розподіл на парламентську більшість і опозицію. Діяльність демократичної парламентської опозиції тоді здійснювалася на основі політичних угод з парламентською більшістю.

У каталозі принципів діяльності опозиції, які відображені в останніх проектах закону України «Про парламентську опозицію» № 1211 від 30.08.2019 року, що регулюють її статус та функціонування, вказується, що опозиційна робота базується на таких принципах, це – визнання державою необхідності опозиційної діяльності для функціонування демократичної правової держави, а парламентської опозиції як важливої складової політичної системи; законності; гласності; рівності; верховенства права; добровільності у вступі до опозиційної діяльності та припиненні її; забезпечення державою гарантій для вільної і безпечної опозиційної діяльності [14].

В умовах воєнного стану в Україні один із головних принципів взаємодії між державною владою та опозицією полягає у визнанні права опозиційних сил на діяльність і можливості перебувати в опозиції стосовно існуючої влади. Цей принцип не лише підтверджує наявність різних політичних поглядів та підходів у суспільстві, але й визнає їхню важливу роль у збереженні демократичного процесу та здійсненні контролю за державними органами. Незважаючи на обмеження, що можуть виникати під час воєнного стану, опозиція має право на конструктивну критику та висловлювання альтернативних поглядів, що сприяють розвитку ефективного управління та забезпеченню прав громадян.

Погляди В. Колісника, щодо негативних наслідків антиопозиційної риторики та обмежень прав опозиції, мають значний вагомий аспект. Відкритий та плідотворний діалог між державною владою та опозицією є важливою складовою демократичного процесу. Спроби обмежити чи пригнічувати опозиційну діяльність можуть призвести до порушення демократичних принципів, порушення прав людини та громадянських свобод, що в свою чергу може негативно позначитися на іміджі країни та ускладнити її шлях до європейської інтеграції [4, с. 47].

Погляди щодо негативних наслідків антиопозиційної риторики та обмежень прав опозиції набувають ще більшої актуальності в умовах воєнного стану в Україні. У таких умовах важливо зберегти відкритий і конструктивний діалог між державною владою та опозицією, адже це є необхідним елементом для збереження демократичних процесів та прав людини. Обмеження опозиційної діяльності під час війни може призвести не лише до порушення основних свобод, але й до втрати довіри населення до державних інститутів, що ускладнить процес реформ та європейської інтеграції. Водночас, опозиція має залишатися важли-

вою частиною політичного ландшафту для гарантування балансу влади та захисту громадянських прав навіть у складні часи. Визнання та повага до прав опозиції є не лише проявом демократичного суспільства, але й важливою передумовою для побудови стійкої та ефективної державності.

Необхідно забезпечити, щоб гарантії опозиційної діяльності були закріплені на рівні основного законодавства. Наприклад, Конституція України визначає політичну, економічну та ідеологічну різноманітність як одну з основних засад конституційного ладу. Крім того, держава забезпечує свободу політичної діяльності, яка не заборонена законом [5].

Умови воєнного стану в Україні можуть обмежувати деякі положення Конституції, зокрема права на політичну діяльність та свободу вираження поглядів, що може впливати на діяльність опозиції. Однак такі обмеження повинні бути чітко визначені законом та пропорційні потребам забезпечення національної безпеки.

Щодо політичного плюралізму, його основною метою є виявлення та конкуренція різноманітних політичних поглядів, ідей і концепцій у демократичних дискусіях. Це сприяє пошуку істини та досягненню компромісів, необхідних для забезпечення єдності та ефективного розвитку суспільства.

Проте, згідно зі статтею 37 Конституції України, «... забороняється створення та діяльність політичних партій, які мають програмні цілі або здійснюють дії, спрямовані на ліквідацію незалежності країни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, а також інші дії, що загрожують безпеці країни, незаконно захоплюють державну владу або пропагують насильство та війну» [6, с. 111].

У даному контексті слід підкреслити, що політична партія, яка здійснює дії, що загрожують суверенітету держави чи правам та свободам громадян, може використовувати свій статус опозиції як привід для цього. Такий підхід може викликати сумніви щодо дотримання принципу багатоманітності та політичного плюралізму.

Після початку війни в Україні були заборонені ряд опозиційні політичні партії, діяльність яких була визнана такою, що загрожує національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності держави. Ці партії були заборонені в судовому порядку, оскільки їхня діяльність суперечила основним принципам державної безпеки та стабільності. Такі заходи були вжиті в умовах воєнного стану, щоб забезпечити захист країни від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Важливою гарантією в таких випадках є конституційне положення, що заборона діяльності політичної партії може бути застосована лише шляхом

судового рішення. Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина ця функція відводиться органу конституційної юрисдикції.

Проте, в Україні право на перехід в опозицію та здійснення опозиційної діяльності не є прямо закріпленням на рівні положень Основного закону. Вважаємо, що включення такої норми до Конституції України було б кроком у напрямку забезпечення більшої демократії та політичного плюралізму. Така конституційна норма не лише забезпечила б надійну правову базу для діяльності опозиції, але й підкреслила б важливість її ролі в демократичному суспільстві.

Перехід в опозицію може мати серйозні правові наслідки, особливо у випадку, коли депутатська фракція бере участь у коаліції депутатських фракцій. У такій ситуації перехід фракції до опозиції та вихід із коаліції може надати правову підставу Президентові України для дострокового припинення повноважень усього складу Верховної Ради.

Такі ситуації виникали у 2007 [11], 2014 [12] та 2019 [13] роках і супроводжувалися конституційною кризою, що виникла внаслідок правових прогалин у регулюванні статусу парламентської коаліції та опозиції. У цьому контексті важливо визначити чіткі норми, які б регулювали вихід фракції з коаліції та перехід до опозиції, а також розглянути позицію Конституційного Суду України щодо цього питання. Такі кроки допоможуть уникнути правових невизначеностей та запобігти конституційним кризам у майбутньому.

Окремо, щодо права народного депутата України на перехід в опозицію, необхідно розглянути можливість заяви про цей перехід перед чинною владою. Це право може бути використано депутатом, який на момент виголошення заяви може бути як членом коаліції депутатських фракцій, так і не бути. Така ініціатива може виявитися важливим механізмом забезпечення права народного представництва та політичної свободи в умовах парламентської системи.

Необхідно врахувати, що «вихід з депутатської фракції, а не лише з коаліції депутатських фракцій, може відкрити шлях до дострокового припинення повноважень народного депутата України за ініціативи самої фракції. Однак це застосовується лише до народних депутатів, обраних за пропорційною виборчою системою, а не до мажоритарних. Ця нерівність в області дострокового припинення повноважень народних депутатів України має бути вирішена новим виборчим кодексом України, який передбачає пропорційну систему з відкритими списками для всіх народних депутатів України» [14].

Вихід окремих депутатів та перехід в опозицію в умовах воєнного стану може призвести до дестабілізації політичної ситуації, оскільки він може посилити внутрішньополітичні конфлікти, ускладнити процес ухвалення важливих рішень та заго-

стрити протистояння в парламенті, що в свою чергу може мати негативний вплив на національну безпеку та стабільність.

Проблема опозиційного статусу окремого «депутата породжує запитання щодо доцільності партійного імперативного мандату, який прямо передбачений статтею 81 Конституції України. Цей аспект розглядається як анахронізм, який суперечить принципу народного суверенітету, адже він не відповідає статусу депутата як представника всього народу. Однак, існує і протилежна точка зору, згідно з якою ця норма забезпечує партійну дисципліну і структуру парламенту. Зокрема, ідея вільного депутатського мандату, яка ґрунтується на європейській конституційній доктрині, має забезпечити народному депутату України право перейти в опозицію у будь-який момент, залишаючись при цьому членом депутатської фракції або іншого депутатського об'єднання» [14].

Щодо позапарламентської опозиції, варто зауважити, що «вона частково інституціалізована через діяльність окремих політичних партій, які не пройшли до парламенту. Такі партії, так само як і ті, що представлені у парламенті, мають право на перехід в опозицію, згідно з частиною 2 статті 12 Закону України «Про політичні партії». Закон гарантує цим партіям свободу опозиційної діяльності, зокрема: можливість публічно висловлювати та захищати свою позицію щодо державного і суспільного життя; участь у дискусіях та оприлюднення критичної оцінки дій та рішень органів влади, використовуючи для цього різноманітні засоби масової інформації; вносити пропозиції до органів влади та органів місцевого самоврядування, які мають бути обов'язково розглянуті відповідними органами відповідно до закону [15].

Ще «одним важливим принципом у взаємодії державної влади та опозиції є принцип рівності. Цей принцип передбачає, що державна влада повинна взаємодіяти з усіма опозиційними силами, чи то парламентськими, чи позапарламентськими, не надаючи переваги жодній з них. Ніхто з учасників політичного процесу не повинен мати монопольного права на опозиційну діяльність» [15].

Цей принцип також означає рівність у правах усіх учасників політичного життя, як провладних партій, так і опозиційних, як більшості, так і меншості.

Зазначимо, що «конституційний принцип верховенства права слід розуміти не лише як панування права в суспільстві, а також як обмеження дій влади за ціннісними принципами, які регулюють дискреційні повноваження органів влади. Згідно з Рішенням Конституційного Суду України, верховенство права означає, що право не обмежується виключно законодавством, а також включає інші соціальні регулятори, такі як норми моралі, традиції, звичаї і т.д., які мають легітимність у суспільстві

та відповідають історичному культурному рівню суспільства. Ці елементи права об'єднуються загальними цілями справедливості і визначають рамки влади, підкреслюючи необхідність забезпечення правової держави та захисту прав і свобод громадян» [16].

Взаємодія між державною владою та опозицією, відповідно до принципу верховенства права, має бути заснована на принципах справедливості, толерантності і ефективного діалогу. Опозиція у цьому контексті виконує важливу роль у легітимізації дій державної влади та захисті основних прав та свобод людини.

В умовах воєнного стану діяльність опозиційних партій зазнає значних трансформацій, що зумовлено необхідністю підтримки національної безпеки та стабільності державного управління. Основними викликами для опозиції стають обмеження політичної конкуренції, централізація влади та посилення контролю над інформаційним простором. Згідно з чинним законодавством України, воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження політичних прав і свобод, зокрема заборону діяльності партій, що становлять загрозу суверенітету та територіальній цілісності країни. Водночас такі обмеження мають ґрунтуватися на чітких правових нормах, що забезпечують баланс між національною безпекою та демократичними принципами.

Одним із основних питань залишається взаємодія парламентської та позапарламентської опозиції з владою. Законодавство гарантує можливість опозиційної діяльності, однак на практиці опозиційні партії стикаються з низкою труднощів: обмежений доступ до засобів масової інформації, контроль за політичними зібраннями та мітингами, підвищені вимоги до фінансування партій, можливість переслідування окремих опозиційних діячів під приводом національної безпеки.

Попри обмеження, опозиційні партії залишаються провідним елементом політичного процесу. Їхня діяльність в умовах воєнного стану в Україні може містити: конструктивну критику рішень влади, зокрема щодо економічної політики, соціального захисту, мобілізаційних заходів; альтернативні пропозиції щодо воєнної стратегії, реформування державних інституцій та міжнародного співробітництва; захист прав громадян, особливо в питаннях дотримання демократичних процедур та боротьби з корупцією; міжнародну взаємодію, спрямовану на інформування закордонних партнерів про ситуацію в країні та залучення додаткової підтримки.

Після завершення воєнного стану постане питання повернення до стандартних демократичних процедур та забезпечення рівноправної політичної конкуренції. Одним із головних викликів буде уникнення узурпації влади під приводом збе-

реження стабільності. Необхідно розробити чіткі правові механізми, що врегулюють баланс між безпековими заходами та правами опозиції, а також передбачити інструменти запобігання політичним репресіям. Лише за таких умов опозиційні партії зможуть ефективно виконувати свої функції та сприяти демократичному розвитку України в післявоєнний період.

Висновки. Опозиційні партії виконують функцію контролю за владою, формують альтернативні рішення та представляють інтереси суспільства. В умовах воєнного стану їхня діяльність зазнає змін через потребу забезпечення національної безпеки та стабільності. Централізація влади та обмеження політичної конкуренції можуть ускладнювати діяльність опозиції, однак демократичні механізми контролю залишаються необхідними для збереження легітимності державної політики.

Арістотель, Макіавеллі та Монтеस्क'є по-різному оцінювали роль опозиції: від природного механізму корекції до загрози стабільності. В Україні взаємодія влади й опозиції в умовах війни адаптується до безпекових викликів. Попри можливі обмеження, опозиція може здійснювати конструктивний вплив через критику, підтримку оборонних заходів та представництво інтересів виборців. Збереження контролю, критики та альтернативності є необхідним елементом демократичного процесу навіть у кризових умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абашник В. Передмова до публікації Ганса Кельзена «Беззмистовність поняття справедливості у Платона». Ідея справедливості на схилі ХХ століття. *Матеріали VI Харківських міжнародних Сковороди-нівських читань (28–29 вересня 1999 р.)*. Харків: Університет внутрішніх справ, 1999. С. 280–281.
2. Абашник В. Примітки та післямова перекладача до статті Ганса Кельзена «Чи є специфічна “юридична” логіка?». *Наукові записки Харківського економіко-правового університету. Збірник наукових статей*. Харків. 2008, № 1 (6), жовтень. С. 136–138.
3. Даль Р. А. Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція / пер. з англ. О. Д. Білогорського. Харків: Каравела, 2002. 216 с.
4. Колісник В. П. Визнання права на опозиційну діяльність як атрибут сучасної демократичної держави. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 20. С. 40–47
5. Конституція України : Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141
6. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.
7. Макіавеллі Н. Володар. – Львів, 1934. «Чтиво». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Machiavelli_Niccolo/Volodar_vyd_1934/.

8. Макіавеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. Київ, 1998. «Чтиво». URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Machiavelli_Niccolo/Florentiiski_khroniky_Derzhavets/.

9. Монтеस्क'є Шарль Луї де. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 396.

10. Піскарьова Н. І. Політична опозиція як інститут демократії та суб'єкт політичного процесу сучасного українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса. 2008., 16 с.

11. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України: Указ Президента України від 02.04.2007 № 264/2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2642007-5707>.

12. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів: Указ Президента України від 27.08.2014 № 690/2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6902014-17590>.

13. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів : Указ Президента України від 21.05.2019 № 303/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3032019-27121>.

14. Про парламентську опозицію: Проект Закону від 30.08.2019 р. № 1211. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=66576.

15. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001. № 2365-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

16. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

17. Aristotle. Metaphysics. The Internet Classics Archive. URL: <http://classics.mit.edu/Aristotle/metaphysics.html>.

18. Aristotle. Poetics. The Internet Classics Archive. Retrieved 30 January 2019. URL: <http://classics.mit.edu/Aristotle/poetics.html>.

19. Aristotle. Rhetoric. Translated by Roberts, W. Rhys. Archived from the original on 13 February 201. URL: <https://web.archive.org/web/20150213075039/http://rhetoric.eserver.org/aristotle/rhet1-5.html>.

20. Plato. Charmides. Translated by Jowett. See original text in Perseus program Archived 24 April 2008 at the Wayback Machine.

21. Valades D. Control over power. Idea-Press 2006. 248 p.

REFERENCES:

1. Abashnyk V. (1999). Peredmov do publikatsii Hansa Kelzena «Bezzmistovnist poniattia spravedlyvosti u Platona» [Foreword to Hans Kelsen's publication "The Meaninglessness of Plato's Concept of Justice"]. *Ideia spravedlyvosti na skhyli KhKh stolittia. Materialy VI*

Kharkivskykh mizhnarodnykh Skovorodynivskykh chytan (28–29 veresnia 1999 r.). Kharkiv: Universytet vnutrishnikh sprav, PP. 280–281 [In Ukrainian].

2. Abashnik V. (2008). Prymitky ta pisliamova perekladacha do statii Hansa Kelzena «Chy ye spetsyfichna “yurydychna” lohika?» [Translator's Notes and Afterword to Hans Kelsen's Article “Is There a Specific ‘Legal’ Logic?”]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho ekonomiko-pravovoho universytetu. Zbirnyk naukovykh statei*. Kharkiv. № 1 (6), zhovten. PP. 136–138 [In Ukrainian].

3. Dal R. A. (2002). Poliarkhiia. Uchast u politychnomu zhytti ta opozytsiia [Participation in political life and opposition] / per. z anhl. O. D. Bilohorsko. Kharkiv : Karavela, 216 p. [In Ukrainian].

4. Kolisnyk V. P. (2010). Vyznannia prava na opozyttsiinu diialnist yak atrybut suchasnoi demokratychnoi derzhavy [Recognition of the right to opposition activity as an attribute of a modern democratic state]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*. Vyp. 20. PP. 40–47.

5. Konstytutsiia Ukrainy (1996): Konstytutsiia, Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 30. P. 141 [In Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy (2011). Naukovo-praktychnyi komentar / redkol. : V. Ya. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), Yu. H. Barabash ta in. ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv : Pravo, 1128 p. [In Ukrainian].

7. Makiavelli N. (1934). Volodar [Ruler]. Lviv, “Chytyvo”. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Machiavelli_Niccolo/Volodar_vyd_1934/ [In Ukrainian].

8. Makiavelli N. (1998). Florentiiski khroniky. Derzhavets [Florentine Chronicles. Ruler]. Kyiv, “Chytyvo”. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Machiavelli_Niccolo/Florentiiski_khroniky_Derzhavets/ [In Ukrainian].

9. Monteskie Sharl Lui de (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in. Kyiv : Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy : Abrys. P. 396 [In Ukrainian].

10. Piskarova N. I. (2008). Politychna opozytsiia yak instytut demokratii ta subiekt politychnoho protsesu suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Political opposition as an institution of democracy and a subject of the political process of modern Ukrainian society] : avtoref.

dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.02. Nats. un-t “Odeska yurydychna akademiia”. Odesa. 16 p. [In Ukrainian].

11. Pro dostrokovye prypynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy (2007): Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 02.04.2007 № 264. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2642007-5707> [In Ukrainian].

12. Pro dostrokovye prypynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy ta pryznachennia pozacherhovoykh vyboriv (2014): Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27.08.2014 № 690. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6902014-17590> [In Ukrainian].

13. Pro dostrokovye prypynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy ta pryznachennia pozacherhovoykh vyboriv (2019): Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.05.2019 № 303. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3032019-27121> [In Ukrainian].

14. Pro parlamentsku opozytsiiu (2019): Proekt Zakonu vid 30.08.2019 r. № 1211. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=66576 [In Ukrainian].

15. Pro politychni partii v Ukraini (2001): Zakon Ukrainy vid 05.04.2001. № 2365-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 23. P. 118 [In Ukrainian].

16. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 2 lystopada 2004 roku № 15-rp/2004 u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statii 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> [In Ukrainian].

17. Aristotle. Metaphysics. The Internet Classics Archive. URL: <http://classics.mit.edu/Aristotle/metaphysics.html>.

18. Aristotle. Poetics. The Internet Classics Archive. Retrieved 30 January 2019. URL: <http://classics.mit.edu/Aristotle/poetics.html>.

19. Aristotle. Rhetoric. Translated by Roberts, W. Rhys. Archived from the original on 13 February 201. URL: <https://web.archive.org/web/20150213075039/http://rhetoric.eserver.org/aristotle/rhet1-5.html>.

20. Plato. Charmides. Translated by Jowett. See original text in Perseus program Archived 24 April 2008 at the Wayback Machine.

21. Valades D. (2006). Control over power. Idea-Press 248 p.

Opposition parties in martial law

Orlyanskyi Volodymyr Semenovych

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political
Science and General Legal
National University Zaporizhzhia
Polytechnic
Universytetska str., 64,
Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6356-2252

The article is devoted to the study of the role of opposition parties and their activities in martial law. The author analyzes the functions of the opposition, including control over the activities of the authorities, the formation of alternative solutions and the representation of the interests of citizens. Particular attention is paid to how martial law changes the political environment, complicating the activities of opposition forces due to the need to ensure national security and stability in the country. One of the main aspects is the impact of centralization of power and restrictions on political competition, which can negatively affect the effectiveness of the opposition. However, the article emphasizes the importance of preserving democratic mechanisms of control and criticism in crisis situations, in particular by ensuring the possibility of alternative coverage of the political situation and conducting a constructive dialogue between the authorities and the opposition. In the context of martial law, the opposition not only acts as a body that criticizes the authorities, but also has the opportunity to support defensive measures that meet the national interests

of the country. The author also emphasizes the need to preserve a political alternative even in difficult conditions, which helps to preserve the legitimacy of state policy and ensure the implementation of fundamental rights and freedoms of citizens. A country in a state of war is a serious challenge not only for society but also for the political system. For a democratic political system, such conditions should not stop or even freeze existing democratic relations. Mobilizing forces for the defense of the country involves a wide range of resources, and not only and not so much material resources. For a post-revolutionary society, the spiritual aspects of the nation are of great importance. Any political opposition is not only an element of the political system, but also, through its social base, a part of society. The task of the ruling political force at that time should be to find ways, mechanisms, conditions, and ideas that would allow uniting all elements of the nation to protect against aggression. The article emphasizes that the role of the opposition in the democratic process remains relevant and necessary even in times of crisis and war, since it allows ensuring a balance between the stability of power and freedom of political activity, which is important for the normal functioning of the state.

Key words: *opposition parties, political competition, martial law, democratic control, government and opposition.*